

Received Date: July 2024

Revised Date : September 2024

Accepted Date : March 2025

पितृसत्ताय् महारानी राजराजेश्वरी

भरत महर्जन

email : bharat.maharjan@cdnb.tu.edu.np

Doi :

मूति

जुजु रणबहादुर शाहलिसे मुखिनीया ल्याखं इहिपा जूम्ह राजराजेश्वरी २३ दँया बैसय् सती वनेत बाध्य जुल । राजराजेश्वरी सत्ताशक्ति व्यवस्थापनय् भाःतयात साथ बियाः सक्रिय भूमिका म्हितूम्ह पात्र खः । वर्ण, वर्ग व सत्ताया ल्याखं उच्च तगिमय् दुम्ह वं उकथंया हे अवसर नं भोग याय्खन । तर लैङ्गिक दृष्टिं वया जीवनकाल पितृसत्ता चरम उत्कर्षय् थेनाच्चंगु ई खः । मिसा जूगुलिं हे व छु गुज्वःगु परिवेशय् जुजु / भाःतया अधीनय् च्वनेमाल, तात्कालीन सामाजिक मान्यतां वैत गुकथं प्रताडित यात, मिसा जूगुलिं सत्तासंघर्षय् वं फय्माःगु सास्ती व पुरुषजातियात दुगु सुविधा आदि मालेगु हे थ्व च्वसुया आज्जु खः । वया जीवनीयात अनेक ल्याखं दुवालेछिंगु खःसां प्रस्तुत च्वसुइ पितृसत्ताया मान्यतां वया जीवनय् लाःगु प्रतिकूल प्रभावयात जक मालेज्या जूगु दु । नारीवादी सिद्धान्तं छुं नं ज्या, घटना, पाठलिसें अभिव्यक्ती नारीपुरुषया स्वापु, लैङ्गिक प्रतिनिधित्व, भूमिका, भेद, प्रभुत्व, शक्तिस्वापु, उत्पीडन आदि थीथी पक्षय् अध्ययन याइ । च्वसुइ नारीवादी मिखां पितृसत्ता व तात्कालीन राजनीतिया कार्यकारण स्वापू तिफ्याय्गु कुतः जूगु दु । रणबहादुरया न्हेथु जूगुलिं वयात मचाम्ह जुजु गीर्वाणयुद्धया सल्लाहकार, संरक्षिका व देय्या हे नायबी जुइगु अवसर नं दत । न्हेथु वा राजमाता जूगु ल्याखं छुं दिनयात वःगु अवसरया तुलनाय् वं भाःतपाखें जूगु तिरस्कार, लिथुं याःगु घाट-प्रतिघाट व विश्वासपात्रं याःगु गुलिखे षडयन्त्र फय्माःगु दु । मिजंया हितय् मिजंपिसं हे दय्कातःगु सामाजिक, सांस्कृतिक व संस्कारजन्य नियमं पुरुषजातियात स्वतन्त्र, निर्णायक व शक्तिशाली याःगु दुसा राजराजेश्वरीयात प्रताडित याय्छिंगु लकस ब्वलनाच्चंगु दु । भीमसेन थापां सत्ता ल्हाःतय् कायूत पितृसत्तापाखें स्थापित सती प्रथाया मान्यतायात ज्याभःकथं छेलेफत । महारानीयात हेलम्बुइ काय्के छवयाः जबरजस्ती सिँपय् तयाः उइगु ज्या हत्या हे खःसां स्वभाविक व संस्कार पालनया विषय जुयाब्यूगु दु । पितृसत्ता चरमोत्कर्षय् थ्यंगु सामन्तवादी युगय् महारानीपितकं गुगु हदतक प्रताडित जुइ धैगु तथ्य राजराजेश्वरीया जीवनीं चकंक उलाब्यूगु दु ।

मूखँग्वः - राजराजेश्वरी, रणबहादुर, नारीवाद, पितृसत्ता, लोकमे, बिज्यालक्ष्मी ।

१. म्हसीका

नेपाःया इतिहासय् राजनीतिया केन्द्रय् च्वनाः राज्य न्द्याकूपिं म्हः हे जक मिसापात्र दु । जुजु नच्चाव्ह जूगुलिं न्हेथु (मुखिनी आमा) या हैसियतं नायबी न्द्याकूपिं छुं उल्लेख्य रानीपिं दु । शाहकाल न्द्याःगु छुं दशक लिपा

हे रणबहादुर बालावस्थाया जूगुलिं मां राजेन्द्रलक्ष्मीं नायबी काःगु खः । वयां ल्यू गीर्वाणयुद्धया संरक्षिका जुयाः राजराजेश्वरीं नायबी काल । छुं दिनयात नायबी काय्खंसां वया समग्र जीवनयात वालेबले दरबारिया शक्तिसंघर्षय् वं थीथी जालझेल, अवहेलना व प्रताडना फःगु दु । थ्वया बाबजुद थः भाःतयात साथ बीगु व राज्यय् स्थिरता हय्गु ज्याय् वं फक्व कुतः याःगु खः । सत्ताया कासाय् कुशल व योग्यम्ह जुयाः हे वयात भीमसेन थापां सती छवय्गु नामं सिधय्कल । व इलय् समाज पितृसत्ताया भयावह व्यवस्थां न्हानाच्चंगु खः । पितृसत्ताया मान्यतां राज्यया केन्द्रय् लाःम्ह मिसां नं फय्माःगु सास्ती व मिजंपक्षयात दुगु सुविधा मालेगु थ्व च्वसुया उद्देश्य खः । गुणात्मक अनुसानधानपद्धतिइ तयार जूगु च्वसुइ प्राथमिक व द्वितीयक ज्वलं छेलागु दु । पुस्तकालयाया ज्वलं सफू, शोध, अनुसन्धानात्मक लेखनापं अनलाइन ज्वलं दुथ्याः । ‘सती बिज्याय माल’ लोकमे च्वसुया मूज्वलंकथं दुथ्याःगु दुसा तात्कालीन घटनाक्रम दुवालेत इतिहास सफू व च्वसु छेलागु दु । द्वितीयक ज्वलंकथं नारीवादलिसे स्वाःगु सैद्धान्तिक सफू, शोध व च्वसु दुथ्याः । च्वसु वर्णनात्मक व विश्लेषणात्मक विधिं च्वयागु दु ।

२. सैद्धान्तिक अवधारणा

पितृसत्ताया विरुद्ध नारीपक्षया मुक्ति, उन्नति व अनुशासया विषय दुथ्याकाः पिलूगु दर्शन हे नारीवाद खः । नारीवाद अंग्रेजी ‘फेमिनिजम’ खँवःया अनुदित रूप खः । थ्व दर्शनं मिसामिजं दथुइ समान हक, अधिकार, स्वतन्त्रता, अवसर व थन्हाय्गु (उन्नयनया) खँ ल्हाइ । नारीवादं मिसायात जुइगु जैविक, शारीरिक व मानसिक शोषण विरुद्ध प्रतिरोधलिसें व्यवहारय् समानता हय्त बःबी । थ्व मिसा व मिजंयात सहअस्तित्वया मिखां स्वयाः नारीपक्षया वकालत याय्गु, च्वय्गु व न्वंवाय्गु लक्षं न्ह्याःगु वैचारिकी खः । नारीवादं परम्परां स्थापित मिजं प्रधान सोच, व्यवस्था व व्यवहारात चीकाः क्वय् लाःपिं मिसाजातियात निर्णयक्षेत्रय् हय्गु कुतः याइ । मिसायात जुइगु फुक्क असमानता न्हंकेगु आज्जु तै । थुकिं मिजं जक मखसें मियायात मिसां याइगु हिंसाया नं सूक्ष्म अध्ययन याइ । थ्व विचारधारां व्यक्ति, परिवार, समाज व राज्यस्तरं जुयावःगु लैङ्गिक विभेदय् जः हलाः मिसायात समान तगिमय् तय्त स्वै । मिसा जुयाया बिस्कंपह व गौरवभावलिसे स्वाःगु थ्व दर्शनयात सौन्दर्य चिन्तन सफुती सुधा त्रिपाठी “मिसाया सामाजिक, राजनैतिक हैसियतयात कयाः पिज्वःगु विचाः व याःगु कर्म हे नारीवाद खः” धाःगु दु (त्रिपाठी, वि. सं. २०६८, पृ. ६५) । अथे हे अमर गिरीं थ्वयात “लैङ्गिक विभेद व उत्पीडनया विरोधय् न्हेज्याःगु चिन्तनप्रणाली” धाःगु दु (गिरी, वि. सं. २०७०, पृ. १३) । गिरीया कथं मिसाया पक्षपोषण याइगु अनेकन विचाः व आन्दोलनया मंकाः रूप हे नारीवाद खः । लर्नर (सन् २००५, पृ. १) या कथं मिसामिजंयात समान याय्गु आधारभुत आज्जु ज्वनाः न्हेज्याःगु सामाजिक आन्दोलन हे नारीवाद खः । थुकथं नारीवादयात मिजंपाखें सलंसःदैनिसें जुयावःगु प्रताडना, उत्पीडन व दमनया विरुद्धय् पिज्वःगु संघर्षयात्रा धाय्छिं । जन्म, मृत्यु व सृष्टिया क्रियाय् प्रकृतिं समान याःसां मानवजातिं धाःसा लिङ्गया ल्याखं विभेदपूर्ण मान्यता स्थापित यात । श्रम व भूमिका छेलेगु तर दर्जाय् क्वय् लाकूगुलिं मिसापक्षीय विचारं संगठित रूप काःगु खः । नारीवादं छुं नं पाठ, क्रिया व अभिव्यक्ती नारीपुरुषया सम्बन्ध, प्रतिनिधित्व, भूमिका, भेद पहिचान, प्रभुत्व, शक्तिसम्बन्ध, उत्पीडन आदि पक्षय् अध्ययन याइ । राजराजेश्वरीलिसे स्वाःगु घटना-परिघटनायात नारीवादी मिखां स्वयाः पिहाँवःगु लिच्चः हे थ्व च्वसुया सार खः ।

३. राजराजेश्वरीया जीवनी

चौबीसे राज्यदुनेया गुल्मी राजकुलय् राजराजेश्वरीया जन्म जूगु खः (आचार्य, वि. सं. २०२२, पृ. ९२) । वया न्हापांगु नां विद्यालक्ष्मी^१ खःसा रणबहादुर शाहलिसे इहिपा जुइधुंकाः ‘राजराजेश्वरी’ नां च्वंगु खः । वया जन्म शकसंवत् १७०४ (वि. सं. १८३९) माघकृष्ण द्वितीयाखुन्हु जूगु खँ छगू लिखतय् दु (पन्त, वि. सं. २०४१, पृ. २७) । राजराजेश्वरी व मेम्ह सुवर्णप्रभा नांया मिसानाप रणबहादुरं छगू हे यज्ञय् इहिपा याःगु खः । थकालिम्ह अर्थात् न्हेथु / नकिं जूगुलिं भारदारीसभां राजराजेश्वरीयात महारानीया पदवी बिलसा जुजुया मू सल्लाहकारया भूमिकाय् नं तल (आचार्य, वि. सं. २०७५, पृ. २२) । तःम्ह रानी दुम्ह रणबहादुर कान्तवती नांया मेम्ह विधवा मिसाप्रति आकर्षित जुयाः वय् थें जुल । जुजुं तःगु इहिपाया प्रस्ताव कान्तवतीं अस्वीकार यात । वयापाखें दुम्ह सन्तानयात हे लिपाया जुजु यायगु सर्त हेय्केगु भाला राजराजेश्वरीयात हे ब्यूगु खः (आचार्य, वि. सं. २०७५, पृ. ३३) । मचाम्ह जुजु गीर्वाणयुद्धयात राज्य लःल्हानाः २३ दँया बैसय् रणबहादुर ‘स्वामी निर्गुणानन्द’ नां छुनाः पशुपती च्वंवन । कान्तवती मत्यवं मदगुलिं राजराजेश्वरी मचाम्ह जुजुया संरक्षिकाया भूमिकाय् च्वन । कान्तवती सिनाः वय्चाःम्ह जुजुं छखे लोकय् अभद्र व्यवहार केनाजुल सा मेखे हानं राजकाजय् हस्तक्षेप यायगु यात । थ्व इलय् राजराजेश्वरी न्हिनय् जुजु गीर्वाणयुद्धलिसे व सन्ध्याइलय् रणबहादुरलिसे पूच्चय् वयाः च्वनेगुयात । कथहं शक्तिया ध्रुवीकरण जुयाः स्वामी महाराज व गीर्वाणयुद्धया ब्यागलं-ब्यागलं मन्त्रीमण्डल गठन जुल । गीर्वाणयुद्धयात ब्वनाः राजराजेश्वरी नुवाकोटय् वन । छखे त्वःते हे मछिम्ह मचाजुजु व मेखे मानसिक रूपं विक्षिप्तम्ह जुजु ! थ्व इलय् निगू सरकारया दथुइ काःम्ह राजराजेश्वरी द्विविधापूर्ण अवस्थां न्हेज्याःगु खः । थ्व द्विविधा दथुइ नं राजराजेश्वरी लालमोहर काय् त नुवाकोट व भाःतलिसे च्वनेत पूच्चय् वय्वने याइगु खः (आचार्य, वि. सं. २०७५, पृ. ४०) ।

राजनैतिक शक्ती थः बुलुहुं कमजोर जूगु ताय्काः रणबहादुर राजराजेश्वरीयात वानाः चांचां (रातारात) बनारसय् बिस्युंवन । रणबहादुर थुकथं बिस्युं वनेवं राजराजेश्वरी नं भाःत लिनाः सुसारेलिसे बनारस वन (आचार्य, वि. सं. २०७५, पृ. ४४) । रणबहादुर बनारसय् नं मिसातलिसे उन्मत्त जुयाः मनमौजी जुयाजुल । अन वया मेहेताव नांया मुस्माः मिसालिसे यःत्यःजूगु खः । द्वारिकादास नांया सेठयाके कयातःगु ऋणया भार पुलेमफयाः रणबहादुर संकटय् लाःगु खः । बनारसय् छम्ह वेश्याया न्हेवने रणबहादुरं राजराजेश्वरीयात अपहेलना नं याःगु खः (राज, वि. सं. २०६४, पृ. ९) । अंग्रेज सरकारया नजरबन्दं फुकुवा यानाः रणबहादुरयात नेपाः लित हय्गु लकस दय्केगु आज्जुं राजराजेश्वरी नेपाः लिहाँवल^२ (नेपाली, वि. सं. २०२०, पृ. ६४-६६) । नेपाःया दरबारय् हामाः जुयाच्च्वम्ह सुवर्णप्रभां न्हेथुयात चित्लाङ्गय् हे पनेत स्वंगू पुचलय् फौज परिचालन यात । थुलि जुइक नं राजराजेश्वरी थानकोटय् कुहाँवय् फत । न्हेथु वःगु खँय् तंचाम्ह सुवर्णप्रभा गेरुवा लं फिनाः पशुपती च्वंवन (आचार्य, वि. सं. २०७५, पृ. ४९) । दामोदर पाँडे (कालु पाँडेया सन्तान) सिन्हःयाः (सिन्दुरजात्रा) यानाः राजराजेश्वरीयात दरबारय् दुकयाः गीर्वाणयुद्धया संरक्षिका यानाबिल । रणबहादुरयात नेपाः दुकयाः स-सम्मान नजरबन्दय् तय्गु प्रस्ताव तसें राजराजेश्वरीं लिथुयात दरबारय् हे लिहाँवय् इनाप यात । अंग्रेज सरकारलिसे नं सहलह ब्याकाः सुब्बा हस्तदल

१. धिमिरे (विसं २०१७, पृ. ४१) वयात हे विद्यादेवी नं धाइगु धापू तःगु दु ।

२. गुलिं इतिहासकारं भाःतया स्वभावं विरक्त जुयाः नेपाल लिहाँवःगु धापू तःगु दु ।

शाहीपाखें बनारसय् ल्यंदनीगु फुक्क ऋण नं पुलाबिल । राजराजेश्वरीं बेलायती दूत कप्तान नाक्सयात नेपालं पतिनाः चौतारा बम शाहयात कुनेगु क्वःछित । थुकिं व साहस दुम्ह खः धैगु सी दु (आचार्य, वि. सं. २०७५, पृ. ५०) । अंग्रेजत नापलानाः सुवर्णप्रभां जालसाजी यानाज्जु सियाः राजराजेश्वरीं भारदारी सभा विघटन यानाः न्हूगु सभा गठन यात । राजराजेश्वरीया कुटिलता, साहस व मदिकक याःगु संघर्ष रणबहादुर नेपाः लित हय्गु आज्जु पूवन । तर विडम्बना, स्वामी महाराजया ल्हाःतय् शासन हयाः मुख्तिरयार जुइगु मत्ती दुम्ह भीमसेन थापां रणबहादुरयात ग्वाकाः राजराजेश्वरीयात हे कुंकल (आचार्य, वि. सं. २०७५, पृ. ५७) । राजराजेश्वरीयात साथ ब्यूगु द्वपनय् दामोदर पाँडेयात नं भद्रकाली पालाः स्यात । कैदमुक्त यानाः नजरबन्धय् तयातःम्ह राजराजेश्वरीयात वि. सं. १८६२ जेठ १० गते हेलम्बुइ निर्वासनय् छवल^३ (आचार्य, वि. सं. २०७५, पृ. ६) । कचहरीया दथुइ रणबहादुरया हत्या जूगु ईयात भीमसेन थापां शत्रु चीकाः सत्तारोहण याय्गु ह्वाःताःकथं छेल । सत्तारोहणय् राजराजेश्वरी पंगः जुइफैगु ताय्काः थापां निर्वासित राजराजेश्वरीयात जबर्जस्ती पशुपती हयाः सती छवल ।

४. राजराजेश्वरी हे बिज्यालक्ष्मी

हेलम्बुइ निर्वासित रानी सती वनेत पशुपतितक हःगुया यात्रावर्णन दुथ्याकाः नेपालभाषाया छपु लोकमेय् ‘राजराजेश्वरी’ मधाःसे ‘बिज्यालक्ष्मी’ धयातःगु दु । थुकिं विद्वानत दथुइ राजराजेश्वरी व बिज्यालक्ष्मी छम्ह हे खः वा ब्यागलं रानी खः धैगु खँय् विवाद दु । कवि सुन्दरानन्द, बाबुराम आचार्य, माधवप्रसाद घिमिरेलिसें अधिकांश विद्वानतसे राजराजेश्वरीया हे मेगु नां बिज्यालक्ष्मी नालाकाःगु दु^४ । सिंह (ने. सं. ११३३, पृ. ९८) प्रकाशय् हःगु छगू वंशावली ‘राजेश्वरी’ व ‘विद्यालक्ष्मीदेवी’ निम्ह ब्यागलं रानीपनिगु टिपोट दु । थुकिं छम्ह हे मखसे ब्यागलं निम्ह रानी जूगु दाबी सिंहया दु । सिंह (ने. सं. ११३३, पृ. ९८) च्वसुइ न्ह्याक्व तःधं पिं विद्वानं धाःगु जूसां झट्ट पत्याः याय्मज्यूगु छयाता नं बियातःगु दु । भाषावंशावलीपाखें ल्हेयागु धासें नयराज पन्तं (वि. सं. २०२२, पृ. ५६) वि. सं. २०२२ सालय् हे सिंहं प्रकाशय् हःगु वंशावलीलिसे ज्वःलाःगु टिपोट पिकाय्धुंकुगु खः । थ्व भाषावंशावली च्याम्ह रानीपनिगु धलखय् मुखिनी (राजराजेश्वरी)या नामय् हे ‘श्री’ मदु । अथे हे, धलखय् राजराजेश्वरीलिसें यज्ञय् इहिपा जूम्ह सुवर्णप्रभाया नं नां मदु । राजराजेश्वरी रणबहादुरलिसे हे बनारसय् दुगु इलय् मचाम्ह जुजुया संरक्षिका जुयाः नायबी न्ह्याकूम्ह सुवर्णप्रभाया हे नां दुमथ्याःगु वंशावलीयात गुलि विश्वसनीय धाय्गु ? रणबहादुरया जीवनकालसिबें तःदँलिपा च्वःगुलिं वंशावलीकारं लोकमेय् प्रसिद्धम्ह ‘बिज्यालक्ष्मी’ व मुखिनीया ल्याखं थीथी लिखतय् वैगु नां ‘राजराजेश्वरी’ निम्ह खः धैगु ताय्काः ब्यागलं याःगु खेनदु । टेकुइ वागमती सिथय् भव्य लक्ष्मीश्वर देगः दय्कूम्ह रणबहादुरया मेम्ह कलाः लक्ष्मीदेवीया नं नां मसियाः उकी ‘पटनावाली’ जक धयातःगु दु । घटना जूगु ताःईलिपा च्वःगु खस भाय्पा थीथी वंशावली तथ्य च्वय्क्वय् लानाः द्रँगु आपालं दसु दु । थ्व प्रवृत्तिया हुनि नेपाली वंशावली उल्लेखित घटनाय् इलय्-बेलय् न्हेसः थनेगु याः । नेपाःया इतिहासय् दकलय् विश्वसनीय ताय्कातःगु गोपालराजवंशावली हे लिच्छवि जुजु मानदेवया बौ

३. गुलिं इतिहासकारतसे रणबहादुरया निरंकुश व स्त्रीलम्पट चरित्रं वाक्क-दिकक जुयाः रानी स्वइच्छां हेलम्बु वंगु धाःगु दु (भण्डारी, विसं २०४६, पृ. ३९८) ।

४. थुगु लोकमेया ऐतिहासिक विश्लेषण यानाः रवि शाक्यं (नेसं ११२९, पृ. २०-२४) नं निगुलिं नां छम्ह हे रानीया जूगु लिचः पिकाःगु दु ।

धासैं बाज्याम्हेसिया नां ला:गु दु^१ । च्व:गु ई स्वया: सलंस: दँ न्हेवया खँ दुथ्याकेगु इवल्य थथे जुजुया वंशक्रम व बौकाय्या नांतकं द्रँनीगु ख: ।

नेवा: समाज्य प्रचलित ‘सती विज्याय् माल’ मेय् सती वनेगु इवल्य जयवागेश्वरी तिसा छा:गु वर्णन दु । तिसाया लगत तया: ल्हेयात:गु धलखय् “श्री महाराणी राजराजेश्वरी सति बिज्याकया तओगु तिसा.....” च्वयात:गु दु (श्रेष्ठ, ने. सं. ११२७, पृ. १५) । थुकिं राजराजेश्वरीया हे मेगु नां विज्यालक्ष्मी ख: धैगु क्यं । थ्व खँ सिद्ध जुइगु लिखत राष्ट्रिय अभिलेखालयपाखें प्राप्त जूगु दु । व लिखत गीर्वाणयुद्धं जारी या:गु दस्ताबेज ख: । उकी रणबहादुरलिसे सती वंम्ह धासैं ‘श्री जेठी मुमाज्यु राजराजेश्वरीदेवी’ या नां स्पष्ट च्वयात:गु दु । थ्व सती वंगु हे दिनय् रानीं बज्रयोगिनीयात छा:गु तिसा व जग्गाया सूचीकरण या:गु लिखत ख: । लोकमेय् सती वनेत हेलम्बुं व:गु इलय् बज्रयोगिनीयात छलिकथि नांया तिसा छा:गु प्रसंग दु । लिखतय् रानी सती वंगु दिं अर्थात् वि. सं. १८६३ वैशाख शुक्ल पष्ठी खुन्हु हे छा:गु तिसायात जुजु गीर्वाणयुद्धं अभिलेखीकरण/दस्ताबेजीकरण यानात:गु दु (स्वैदिसँ परिशिष्ट ल्या: २) । मेय् तिसा जक छा:गु विषय दुथ्या: तर प्राप्त लिखतय् २५ रोपनी जग्गा नं द्य:यात फ्या:गु प्रसंग दु । थ्वलिसें राजराजेश्वरीं थ:गु नायबीकालय् बज्रयोगिनीयात मेमेगु लुँया तिसा छा:गु खँ नं सीदत । थुकिं वयाके सँक्वया बज्रयोगिनीप्रति विशेष भक्तिभाव दुगु सीदु । हेलम्बुं नेपा:गालय् थेंकेहय्वं हे निम्ह सँक्वमिं आदर-सत्कारं वयात पाहाँ याकूगु प्रसंग नं लोकमेय् दुथ्या: । थथे सँक्वया द्य:प्रति विशेष आस्था व सँक्वमितसें हे पाँहाकथं ब्वंगु तथ्यं सँक्वलिसे वया सम्बन्ध सोचनीय खनेदु । डि.आर. रेग्मीं ल्हेयात:गु छपा: पौ नं थन न्हेथनेबह जू । सुवेदार दलवारयात निर्देश यानात:गु व पतिइ हेलम्बुइ राजराजेश्वरीयात छु याकेबीगु व छु मबीगु धैगु आदेश दु । उगु पतिइ उल्लेखित आदेश स्वयंबलय् रानी कडा निगरानी दूगु सीदु । थ्व पत्रं राजराजेश्वरी थ:गु हे इच्छां भा:तपाखें दिक्क जुया: मखसैं राज्यपाखें हे निर्वासनय् छव:गु खँ पुष्टि जू (स्वैदिसँ परिशिष्ट ल्या: ३) ।

५. सतीयात्राया लोकमे

लोकजीवनया अनुभव व भोगाइयात लसय् हना: मुख्यत: अशिक्षित पुचलं दय्कीगु मे हे लोकमे ख: । लोकमे शास्त्रीय बन्धनय् च्वना: चीम्वा: । प्रचलित लसय् खँव: दुथ्याका: भाव व्यक्त या:सा गा: । मनदुने स्वनात:गु दु:ख, संघर्ष, मतिना, विभेद, विद्रोह आदिया अभिव्यक्ति थुज्व:गु मेय् पिब्वय्यात:गु खनेदु । रचनाकालीन चालचलन, थिति, संस्कृति, धर्म, आस्था, सामाजिक रूचि, मान्यता, अन्धविश्वास, राजनीति आदि विषय लोकमेदुने मालेकुले याय्छिं (न्यौपाने, वि. सं. २०८१, पृ. ७५-७६) ।

नेवा: नं भाषिक, सांस्कृतिक व अर्थराजनैतिक दृष्टिं नेपा:या छथ्व: उन्नत समुदाय ख: । खासयाना: नेपा:गालय् दुपिं नेवा:त लोकसाहित्यया ल्याखं उतिकं हे त:मि जू । यें, यल, ख्वपलिसें मेमेगु दर्जनौं वस्तीदुने छुं समान व अनेकन भेद दुगु लोकमे प्रचलनय् दु । थुज्व:गु लोकमेय् ‘राजमति कुमति’ गैरनेवा: दथुइ नं प्रसिद्धगु मे ख: । ‘सिलुमे’ व ‘सितलामाजुया मे’ नं नेवा: समाज्य उत्तिकं हे लोकह्वा: । उति प्रचलनय् मव:गु तर सामाजिक, सांस्कृतिक एवं

राजनैतिक महत्वं जाःगु सलंसः नेवाः लोकमे दु^६ । थुज्वःगु मेमध्ये जुजु रणबहादुर शाहया आपालं रानीमध्ये छम्ह बिज्यालक्ष्मी (विद्यालक्ष्मी/राजराजेश्वरी) सती वनेत बाध्य जूगुया खँ न्हेब्वयातःगु मे अतिकं मार्मिक व हृदयविदारक जू^७ । वि. सं. १८६३ वैशाख १५ गते रणबहादुर शाहया हत्या जुइधुंकाः आपालं रानीपि सती वन (आचार्य, वि. सं. २०७५, पृ. ८७) । हेलम्बुइ निर्वासित मुख्यम्ह रानी राजराजेश्वरीयात नं सती छवय्त् काय्के छवयाः पशुपती थेंके हल । हेलम्बुनिसें सँक्व, चाँगु, गुह्येश्वरी, जयवागेश्वरी जुयाः न्हवंधाटया सिँपय् थाहाँ वंगु तकया यात्रायात कथानकता बियाः मेय् हनातःगु दु । मेय् रानीयात भीमसेन थापां बलपूर्वक पशुपती हयाः सती छवःगु भाव सुलाच्चंगु दु । सती वंगु दृश्यया सचित्र ब्याख्या व सती छवःगुया अभिप्राय पिब्वयाच्चंगु मे जुयाः प्रस्तुत च्वसुइ मूज्वलंकथं दुथ्याःगु दु ।

६. पितृसत्ताय् महारानी

‘पितृ’ या अर्थ पिता जूसां पिता (अबु) या जक मखसें समग्र सामाज व शासन व्यवस्थाय् मिजं वर्गीया नियन्त्रण हे पितृसत्ता खः । पितृसत्ता छगू अवस्था खः, गुकिं अबु, भाःत, दाजु, किजा, भिन्चा आदि छँजःया न्ह्याम्हसां मिजं पात्रयात च्वय् लाकाः वया अधिनायकत्व स्वीकार याकी । थ्व व्यवस्थां परिवार, समाज, गुथि, अर्थ व राजनीती मिजंयात प्रधान याइ । थुकथं पितृसत्ता मिजंया हितय् मिजंपिसं हे छसिंकथं दय्काहःगु मूल्य-मान्यता खः । थुकिं मिसायात दमन, हिंसा व विभेदय् लाकाः प्रतिकार याय् थाकुइगु अवस्था निर्माण याइ । थ्वया अःखः मिजंयात स्वतन्त्र, निर्णायक व शक्तिशाली याय्त् गुहालि यानाः समग्र शासनव्यवस्था हे मिजंमुखी यानाबी । राजराजेश्वरी व सुवर्णप्रभायात छगू हे यज्ञय् तयाः इहिपा याकूगु खः । गुल्मीया राजखलकया म्हाय् जूगुलिं शक्ति सन्तुलन याय्त् च्यादँ दुम्ह राजराजेश्वरीया कन्यादान जुल । अथे हे सुवर्णप्रभा सामान्य भारदार खलःया म्हाय्मचा खः । थन विवाह संस्था राजनैतिक व आर्थिक स्वार्थया नितिं दुरुपयोग जुयाः मचा हे तिनिम्ह मिसायात वस्तुया ल्याखं छयःगु दु । छगू हे इलय् निम्ह मिसा इहिपा याय्गु छुट मिजंयात दु, गुकिं उगु हे दिननिसें भाःतयात बच्छि इनेत मिसापक्ष बाध्य खनेदु । क्षमता व योग्यताया आधारय् मखसें पृष्ठभूमिया लिधंसाय् रानीतय् तह क्वःज्युगु दु । थ्व मान्यतां राजराजेश्वरी महारानी अर्थात् मुखिनी जुइगु अवसरय् दुसा सुवर्णप्रभा निगुगु तगिं नालेत बाध्य खेनदु । कथं मेपिं रानीपिं (भिन्निनी / मथ्याःपिं) दुकाःसां स्वभाविक ताय्काः भाःतया निर्णय् व सुखय् हे न्हिलेगु बाहेक ब्याइते रानीपिनि मेगु विकल्प मदु^८ । थ्व हे इवलय् जुजु छम्ह ब्राह्मण कुलया विधवा मिसाया रूपय् आकर्षित जुल । तत्कालीन समाजय् जुजुया अन्तरजातीय इहिपा, उकी नं छम्ह विधावालिसे ?, व युगय् पापकर्म ताय्कीगु ज्या खःसां भाःतया न्ह्यार्थेजाःगु निर्णय व कर्मय् साथ बीत कलाःपिं विवश खनेदु । थ्व ईयात राजराजेश्वरीं लिथु सुवर्णप्रभाया प्रभाव क्वपालेगु ह्वःताःकथं नं छयःगु दु । मुखिनी जूसां थः काय् मदुगु व लिथुया काय्यात जुजुया उत्तराधिकारी

6. स्वयादिसँ प्रेमबहादुर कसाःपाखें मुंगु - बाखं-म्ये (नेसं ११०३) ।

7. थ्व हे म्येपाखें प्रभावित जुयाः कवि माधवप्रसाध घिमिरे (विसं २०१७, पृ. ४१) ‘राजराजेश्वरी’ गीतिकाव्य च्वःगु तथ्य सफूया भूमिकाय् स्वीकार यानातःगु दु ।

8. भाषावंशावलीया धलःकथं वया मुक्कं च्याम्ह रानी दु । च्याम्हमध्ये ‘पटनावाली’ लक्ष्मीदेवीयात इहिपा मयाःसे दुकाःगु व ‘पाटन चौकोटकी’ मेम्ह मिसालिसे नं इहिपा जूगु धयातःगु दु (पन्त, विसं २०२२, पृ. ५६) । रणबहादुर शाह सी धुंकाः सती वंनिगु धलखय् मुक्कं १६ म्ह दुथ्याःगुलिं वया भिन्निनी (मथ्याःपिं) पिनिगु ल्याः नं स्पष्ट जू (आचार्य विसं २०२२, पृ. ६४) ।

दय्केगु पलेसा कान्तवतीपाखें बुझ्म (भविष्य मदनं फुम्ह) काय्यात हे जुजु दय्केगु पूर्वाग्रही सोच वयाके ब्वलंगु खनेदु । “छपाखें बूम्ह काय्यात हे जुजु दय्केगु” धासैं विधवायात हेय्कूम्ह पात्र राजराजेश्वरी हे खः । लिथुलिसेया द्वेषभावं स्वयं राजराजेश्वरी हे भाःतयात कान्तवतीलिसे इहिपा याकेगु पक्षय् दंम्ह खः (आचार्य, वि. सं. २०७५, पृ. ३३) । थथे मिजंमचा हे जक जुजु जुझु व तःम्ह कलाःया चलन दुगु पितृसत्ताया व्यवस्थादुने मिसात मिसापाखें हे गथे प्रताडित जुइ धैगु दसु नं थन यच्चुक खनेदु । मचाम्हे जुजुया संरक्षिका थें जाःगु पदय् दुम्ह राजराजेश्वरी भाःत बनारस वनेवं शक्तिहीन जुयाबी । थन नं पद व शक्ति मुक्कं भाःतयाके निहित जुझु पितृसत्ताया प्रवृत्ति पिल्लु दु । बनारसय् नं भाःत स्त्रीलम्पट जुयाजुल, थःगु फुक्क तिसा मियाबिल, भाःतपाखें वेश्याया न्हेवने अवहेलित नं जुझुमाल । थव फुक्क जुयाः नं भाःत हे सर्वेसर्वा ताय्काः च्वनेमाःगु स्थिति मिजंया प्रभुत्ववाद छर्लङ्ग याः ।

उपवायंगु ऋण व अंग्रेज सरकारया अवहेलनाया कारण भाःतयात नेपाल लित यनेत जोखिम कुबियाः रानी नेपालय् वल । लिथुं दरबारपाखें परिचालित सैन्य पुचःयात वशय् कयाः राजराजेश्वरी नेपाःगालय् दुस्वय् फत । स्वगू सैन्य पुचःयात नियन्त्रणय् तयाः उमिगु हे संरक्षणय् थानकोटय् च्वंगु तथ्यं वया वाककला, कुटिलता व निडर स्वभावया अन्दाज याय्छिं । राजराजेश्वरीया हे कुतलं नेपाः लिहाँवय्त संभव जूम्ह रणबहादुरं रानीया हे सहयोगीत स्यानाः वैत नजरबन्दय् तल । भीमसेन थापाया खँ न्यनाः रणबहादुरं वैत अपराधी क्वःछिनाः हेलम्बुइ पितिन । थथे परिस्थिति न्ह्याक्व थाकुगु लँय् यंसा न्ह्यानाच्चंम्ह रानीं अन्ततः २०दँया बैसय् सती वनाः मृत्युवरण याय्माल । Simone de Beauvoir⁹ या धापू थें मृत्युइ घ्वाःसां तकं रानी / मिसा निगूगु दर्जाया मनू जुयाः प्रतिकार मयाःसे च्वनेमाःगु लाचार अवस्था खनेदत ।

राजराजेश्वरी राज्यसत्ताया हे केन्द्रय् दुम्ह विशिष्ट मिसापात्र खः । वर्णव्यवस्थाकथं क्षेत्रीकन्या व धर्मया ल्याखं व हिन्दूधर्मया प्रतिनिधित्व याःगु दु । वयात पितृसत्ताया चिन्तनं इलय्-बेलय् तिरस्कृत व घृणित यासैं अन्तय् म्वाःम्वाकं च्याय्माःगु अवस्थाय् तक थ्यंकल । महारानी थें जाःगु ओहोदाय् दुम्ह पात्र नं पितृसत्तां निर्मित मूल्य-मान्यतां अवशान जुइत बाध्य जुल । छम्ह मिजंया अकाल मृत्युइ वलिसे १६ म्ह मिसात म्वाःम्वाकं च्याय्माल । बाध्यकारी मृत्युवरणन्हेव थःथिति नापलाय्गु द्वःताः तकं मब्यगु तथ्ययात मेया रचयितां थुकथं प्वंकुगु दु -

अनंनिसैं लिहाँ बिज्यात ध्वाकापति चपरासि तयाबिल, येँदेशे वने मदु धाल रे ॥१४॥

अनंनिसैं लिहाँ बिज्यात न्हवंगाट थ्यनकल बिज्यात, अन महारानी नुगल दाया ख्वल रे ॥१५॥

येँदैस्या काजि भारदार जि कायया दरसन मबिउ, उर्जि मदु धका होकुम जुल रे ॥१६॥

(कसाः, ने. सं. ११०३, पृ. ७८-८०)

पितृसत्ताया मान्यता मिजंया पक्षय् जूगुलिं रानीयात कथं जूगु अन्याय स्वभाविक व सामान्य खँ जुयाब्यगु दु । यौनपिपासु व अभद्र जुजुया न्ह्यागुं गल्तीयात नं परिवार व समाजं स्वाभाविक व सहजतां काय्माःगु दु । थव अवस्थाय् समाजं रानीया पक्षय् सः पिब्वय् फयाच्चंगु मदु । पितृसत्ताया मूल्य-मान्यतायात भीमसेन थापां ज्याभःकथं छेलेफत । संस्कारया नामय् रानीयात जूगु प्रताडनाय् तात्कालीन मिसावर्ग सः ल्हने फयाच्चंगु मदु ।

9. Simone de Beauvoir २० गू शदी मिसा केन्द्रित दर्शन, राजनीति व सामाजिक मुद्दा ल्हंम्ह विश्वप्रसिद्ध लेखक नाप अभियन्ता खः ।

पितृसत्तात्मक समाजय् मिजं शासक व मिसा शासित जुयाच्चनी । थ्व व्यवस्थादुने मिसायात जुइगु न्ह्यात्थें जाःगु भयावह दमन खःसां लाचार जुयाः च्वनेमाःगु तथ्ययात थ्व लोकमें मार्मिक ढङ्गं न्हेब्वःगु दु । जुजु / मिजंयात रखैल तय्त तकं छुट दैगु तर सामाजिक - सांस्कृतिक मान्यतां रानी / मिसायात थःगु प्राण नं भाःतया आयुइ निहित जुइगु हदतक चिनातःगु दु । राजराजेश्वरीया जीवनकाल दरबारय् छलकपट तच्चयाः अस्तव्यस्त जयाच्चंगु ई खः । देसय् स्थिरता हय्गु अभिलाषा दुम्ह युवास्थाया कुशल रानी संस्कार लिनाः आत्मदाह याय्त बाध्य जुइमाःगु अवस्था मेय् थुकथं प्वंकातःगु दु -

हाय जुजु हाय पुता परजायात दुख बिय मते, छन राज्य थिर याय फयमाल रे ॥२०॥

महारानी बिज्यालक्ष्मी सिपस थाहा बिज्यात, महारानीं रामनाम काल रे ॥२१॥

(कसाः, ने. सं. ११०३, पृ. ७८-८०)

थः मचातय्त ममता व मातृवात्सल्य पिब्वसें बिदा जुइगु इच्छा तकं पनाः पशुपतिं येँदेसय् मछवःगुलिं वं थप मानसिक प्रताडन फय्माःगु दु -

अनंनिसें लिहाँ बिज्यात ध्वाकापतिं चपरासि तयाबिल, येँदेशे वने मदु धाल रे ॥१४॥

अनंनिसें लिहाँ बिज्यात न्हवंधाट थ्यनकल बिज्यात, अन महारानी नुगल दाया ख्वल रे ॥१५॥

येँदेस्या काजि भारदार जि कायया दरसन मबिउ, उर्जि मदु धका होकुम जुल रे ॥१६॥

(कसाः, ने. सं. ११०३, पृ. ७८-८०)

७. लिखं :

ईशाया १८-१९ गू शदी पितृसत्तात्मक मान्यता व व्यवहार चरमोत्कर्षय् थ्यंगु ई खः । थ्व युगय् मिसात पितृसत्तां गुलि प्रताडित धैगु तथ्य प्वलेत थन राजराजेश्वरीयात न्हेचिकागु खः । राजराजेश्वरी वर्गीय व जातीय ल्याखं उच्च तगिमय् लाःम्ह मूलधारया प्रतिनिधि खः । अथे खयाः नं व अनेककथंया हिंसाय् लाःगु दु, गुकी पितृसत्ता प्रत्यक्ष कारण खः । मिजं छगू हे इलय् निम्ह मिसालिसे इहिपा याय्गु व अनं ल्यू दर्जनौयात भोग याय्त तकं स्वतन्त्र, तात्कालीन मान्यताया प्रतिकूल मेम्ह जातया मिसालिसे इहिपा याःसांतबि न्हेथुम्ह अमूक जुयाः छुं न्हेसः, तर्क वा प्रतिकार मयाःसे म्वाय्त विवश खनेदु । विधवा मिसाया वासनाय् बेहोस जुयाः वयँ चाःम्ह भाःतप्रति प्रतिकारया छुं लैपु मदयाः सम्झौतां म्वाय्त बाध्य खनेदु । ह्याउँमचा जुजु जुइगु तर परिपक्व रानीपिं वयां ल्यूया पदय् च्वनेमाःगु व्यवस्थां बुइकूम्ह मांसिबें नं काय्मचा च्वय् लाःगु दु । जुजुया संरक्षिका जुइगु अवसर नं जुजुया मां जूगु हैसियतं जक दैगु खः । सुसारे वा क्वय्या तहया पद वाहेक निर्णायक तगिमय् दरबारदुने मिसाया उपस्थिति शून्य खनेदु । सुसारे बाहेक लिखित ज्वलनग्र रखैल वा भित्रिनीया ल्याखंजक जुजुलिसे स्वानाः मेपिं मिसातय्गु नां वः । थ्व तथ्यं दरबारय् मिसाजातिया जैविक शोषणयात नं उलाक्यं । नायबी न्ह्याकेफुम्ह, सैन्य टोलीयात कःघाय्फुम्ह व राज्यय् स्थिरताया निंति थः भाःतयात अंग्रेज सरकारलिसे खँ ब्याकाः लित हय्फुम्ह राजराजेश्वरी छम्ह सक्षम मिसा खः । तर २३ दँया कुशल मिसा जूसां भाःतया साथ मदय्वं वया दर्जा, क्षमता व योगदान गुकथं अवसान जुइ धैगु तथ्य वया हेलम्बु निर्वासनं क्यं । पितृसत्तां स्थापित याःगु प्रथायात बःकयाः जूगु

परिपक्व मिसाया हत्या थन स्वाभाविक, सामान्य व धर्म पालनया खँ जुयाब्यूगु दु । ‘सती बिज्याय्माल’ मेया रचयितां अप्रत्यक्ष रूपं तात्कालीन शासक भीमसेन थापाप्रति तं प्वंकाः मानवताया आह्वान याःगु दु । महारानी हे थ्व हदतक प्रताडित जूगु तथ्यं उगु इलय् सर्वसाधारण मिसातयूगु भयावह स्थितिया अन्दाज याय्फु । ईशाया १८-१९ गू शदी व्याप्त पितृसत्ता व उर्कि निर्देशित मान्यताया हुनि मिसात हिंसा, दमन, विभेद व शोषणय् लानाः म्वाःम्वाकं च्याय्माःगु विभत्स अवस्थायात राजराजेश्वरीया जीवनं चकंक उलाब्यूगु दु ।

लिधंसा ज्वलं

- आचार्य, बाबुराम (वि. सं. २०२२). नेपालको संक्षिप्त वृत्तान्त (खण्ड १). प्रमोद शम्शेर र नीरविक्रम ‘प्यासी’.
- आचार्य, बाबुराम (वि. सं. २०७५). अब यस्तो कहिल्यै नहोस (पुनर्मुद्रित). फाइन प्रिन्टस्.
- कसाः, प्रेमबहादुर (ने. सं. ११०३). बाखं-मे (तेस्रो संस्करण). चवसापासा.
- गिरी, अमर (२०७०). “सांस्कृतिक अध्ययनको सैद्धान्तिक आधार र अवधारणा”, भृकुटी २(१७) १६-४६ ।
- गिरी, शीतल (वि. सं. २०७९). तथ्यको आधारमा ऐतिहासिक खण्डकाव्यकी ‘राजेश्वरी’. आजको खबर. Retrieved January 9th 2024, from - <https://www.aajakokhabar.com/news/0406907686>
- घिमिरे, माधवप्रसाद (वि. सं. २०१७). राजेश्वरी (पापिनी आमा सहित) [तेस्रो संस्करण]. साझा प्रकाशन.
- न्यौपाने, विष्णु (वि. सं. २०८१). नेपाली लोकगीतमा लोकजीवन. समाज अन्वेषण, 2(1), 75-85. <https://doi.org/10.3126/anweshan.v2i1.68573>
- नेपाल देशको इतिहास (क्रमागत) [वि. सं. २०३०]. प्राचीन नेपाल, २५(९) १-२०.
- नेपाली, चित्तरञ्जन (वि. सं. २०२०). श्री ५ रणबहादुर शाह (व्यक्तित्व र शासनकाल). मेरी राजभण्डारी.
- पन्त, नयराज (वि. सं. २०२२). पचलीको श्रीनानीसाहेब लक्ष्मीदेवीको वि. सं. १८७० को अभिलेख र त्यसको ऐतिहासिक व्याख्या, पूर्णिमा, २(२), ५५-६७
- पन्त, महेशराज (वि. सं. २०४१). टिप्पणको पुस्तक, पूर्णिमा, ६(६४), १२-३३.
- पन्त, साधना (२०७७). ‘उत्तरवर्ती आख्यानमा नारीवादी चिन्तन’, भृकुटी २(२३), ३९८-४१८ ।
- बज्राचार्य, धनबज्र (सं.) [वि. सं. २०१९]. पण्डित सुन्दरानन्दविचरित त्रिरत्न-सौन्दर्य-गाथा, नेपाल-सांस्कृतिक-परिषद.
- भण्डारी, दुण्डिराज (वि. सं. २०४६). नेपालको उद्भव तथा विकासको विश्लेषणात्मक इतिहास. प्रकाश प्रकाशन.
- त्रिपाठी, सुधा (२०६८). नारीवादी सौन्दर्यचिन्तन. भृकुटी एकेडेमिक पब्लिकेसन प्रा.लि. ।
- राज, ए. प्रकाश (वि. सं. २०६४). महारानी राजराजेश्वरी. नबीन प्रकाशन.
- वैद्य, जनकलाल (ने. सं. ११२२). नेपालभाषा प्राचीन काव्य सिर्जना. नेपाल राजकीय प्रज्ञा-प्रतिष्ठान.
- सिंह, तुलसीलाल (ने. सं. ११३३). दुखान्त मे : महारानी बिज्यालक्ष्मी, लुमन्ति दबू, २(२), ९३-१०४.
- शाक्य, रवि (ने. सं. ११२९). महारानी विज्यालक्ष्मी बाखंमेया ऐतिहासिक विश्लेषण, मतिना २(८), २०-२४.

श्रेष्ठ, प्रायागमान (ने. सं. ११२७). जयवागीश्वरीया तिसाया धलःपौया अध्ययन [अप्रकाशित अनुसन्धान प्रतिवेदन]. नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग, त्रिभुवन विश्वविध्यालय.

Lerner, Judith (2005). Gender inequality (Third edition), Raspberry Publication House .

Manly, Susan. (2007). "Mary Wollstonecraft and her legacy." in Plain, Gill, and Susan Sellers. Eds. A History of Feminist Literary Criticism (pp 46-65.).

Cambridge University Press.

Retrieved January 19th 2024, from - <https://nepalica.hadw-bw.de/nepal>

परिशिष्ट

‘सती बिज्याय माल’ मेया मूलपाठ

महारानी बिज्यालक्ष्मी विदेशन थेनके हल
हेलंगुया परबत चोसं बास रे ॥ धु ॥
त स्वयां परबत को स्वयां समुदर
समुदर हुनहुनु हाल रे ॥१॥
लख तोने तुंबाचास आलं याय तपरिस
श्री स्वामीया खबर नेना वना रे ॥२॥
परजाया दया दत चौधरा दयका बिल
महारानी आनन्दन चोन रे ॥३॥
दुख सुख तनका चोना श्री स्वामीया खबर नेना
सति बिज्याय माल धका धाल रे ॥४॥
हेलंगुया परजा भाजु जि सति वने माल
परजाया मिखास खोबि तल रे ॥५॥
अनंनिसैं सति बिज्यात बजज्रेगिनी थनके हल
अन लुँया छलिकथि छायाबिल रे ॥६॥
सक्वदेश्या पंच परमवीरसिं दुवार्या सहितं
अन माईयात बाजन सयका बिज्यात रे ॥७॥
सक्वदेश्या पंच परमान हरिबीरसिं प्रधानया छैंस
अन छैंस मेजमां संके हल रे ॥८॥

अनंनिसें लिहाँ बिज्यात श्री चंगुनारां थ्यनकल
 अन दायनाशंख छाया बिल रे ॥१॥
 अनंनिसें लिहाँ बिज्यात श्री गुह्यश्वरी थ्यनके हल
 अन लुँया छत्र छाया बिल रे ॥१०॥
 अनंनिसें लिहाँ बिज्यात श्री पशुपति दरसन यात
 अन लुँया च्वामोल छाया बिल रे ॥११॥
 अनंनिसें लिहाँ बिज्यात श्री स्वामिया दरसन यात
 अन स्वचाक उला पालि भोक पुल रे ॥१२॥
 अनंनिसें लिहाँ बिज्यात जयवागीश्वरी थ्यनकल बिज्यात
 अन लुभीतया तायो छाया बिल रे ॥१३॥
 अनंनिसें लिहाँ बिज्यात ध्वाकापतिं चपरासि तयाबिल
 येँ देशे वने मदु धाल रे ॥१४॥
 अनंनिसें लिहाँ बिज्यात न्हवंधाट थ्यनकल बिज्यात
 अन महारानी नुगल दाया ख्वल रे ॥१५॥
 य“ देस्या काजि भारदार जि कायया दरसन मबिउ
 उर्जि मदु धका होकुम जुल रे ॥१६॥
 वायो जुजु वायो पुता गिरिवानयुद्ध विक्रम साहा
 जिगु मुले खचि फेकतुके रे ॥१७॥
 वयो पुता मजै लानिथकुं मुदे भति चाने वायो
 छन बबाया कारनसं वने रे ॥१८॥
 महारानी बिज्यालक्ष्मी मामयागु ख्वाल स्वया
 अन साहेबजुनं मिखास खोबि तल रे ॥१९॥
 हाय जुजु हाय पुता परजायात दुख बिय मते
 छन राज्य थिर याय फयमाल रे ॥२०॥
 महारानी बिज्यालक्ष्मी सिँपसँ थाहाँ बिज्यात
 महारानीं रामनाम काल रे ॥२१॥
 काजी धाय भीमसेन थापा मन्त्री धाय भीमसेन थापा
 अकालन छता सियमाल रे ॥२२॥
 महारानी स्वर्गवास जुल अन चोको दुनिया दक्वो
 मिखास खोबि तया खोल रे ॥२३॥
 (कसाः, ने. सं. ११०३, पृ. ७८-८०)

धनराशि — २५ अंगुलमात्रलपुर् — २५ केदराजी १० के जाभैसा ५०

[illegible]

सद नाथ एव नाथायोदयवमुद्यमः यद्येवमं मन्मथोदीयायां जयते त्रिभिर्द्विषुः स्वतः ३३ साल नीति प्रवृत्तः
कुटिलोऽयमुद्यमः

